

Arařtırma Makalesi

Osmanlı Devleti'nde Reddedilen Marka Tescil Başvuruları Üzerine Bir Deęerlendirme

Tolga Akay*

(ORCID: 0000-0003-0451-4124)

Makale Gönderim Tarihi
18.03.2024

Makale Kabul Tarihi
15.05.2024

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Akay, T., "Osmanlı Devleti'nde Reddedilen Marka Tescil Başvuruları Üzerine Bir Deęerlendirme", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 889-921.

APA: Akay, T. (2024). Osmanlı Devleti'nde Reddedilen Marka Tescil Başvuruları Üzerine Bir Deęerlendirme. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 889-921.

Öz

Osmanlı Devleti'nde marka hukuku 1871 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesi ile başlamıştır. Aynı kanun 1888 yılında bazı ilaveler ile güncellenmiştir. 1888 tarihli Osmanlı marka kanununda marka olarak kabul edilemeyecek resim ve işaretler hakkında genel bir çerçeve çizilmemekle birlikte asayiş, adap ve ahlaka aykırı markaların tescil edilmeyeceği kanunun 2. Maddesinde belirtilmiştir. Nizamnameye eklenen ve kapsamları belirsiz bu kavramlar sebebiyle özellikle 1900'lü yılların başından itibaren birçok marka tescil başvurusu reddedilmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgeleri temel alınarak marka tescil başvurularında inceleme aşaması ve incelemeler neticesinde reddedilen markaların özellikleri üzerine durulmaktadır. Marka tescil süreçlerinde yer alan

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, tolga_z@hotmail.com.

Assoc. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

birimlerin ret gerekçelerinin tespiti ile II. Abdülhamid döneminin siyasi ve sosyal havasının marka işaretlerine yansımalarının boyutunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Dönemin ayrılıkçı unsurlarının siyasi imalarının ve devletin bakış açısının markalar üzerinden okunması bu makalenin temel amacını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Marka, Mugayir, Zabtiye Nezareti, Yıldız.

An Assessment on Trademark Applications Rejected in the Ottoman State

Abstract

Trademark law in the Ottoman Empire started with the Trademark Law in 1871. The same law was updated with some additions in 1888. Although there is no information about images and signs that cannot be accepted as trademarks in the Ottoman trademark law of 1888, it is stated in Article 2 of the law that trademarks that violate security and morality will not be registered. Due to these concepts added to the regulation and whose scope is unclear, many trademark registration applications have been rejected, especially since the early 1900s.

This study focuses on the examination phase of trademark registration applications based on Ottoman archive documents and the characteristics of the trademarks that are rejected as a result of the examinations. It is aimed to determine the rejection reasons of the units involved in the trademark registration processes and to determine the extent of the reflection of the political and social atmosphere of the Abdulhamid II, period on the brand signs. The main purpose of this article is to read the political implications of the separatist elements of the period and the perspective of the state through brands.

Keywords: Ottoman State, Brand, Contrary, Police Department, Star.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle başlayan kanunlaşma sürecinde önem taşıyan düzenlemelerden biri marka hukuku alanındadır. Osmanlı marka hukukuna dair mevcut literatür zenginleşme aşamasında olmakla birlikte,¹ Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu birimler

¹ Osmanlı marka hukukunun gelişim süreciyle ilgili Ahmet Kala, İrfan İnce, *Alamet-i Farika'dan Marka'ya*, Ankara, 2009; Tolga Akay, *Osmanlı Devleti'nde Fikri Mülkiyet Hakları (1850-1914)*, İstanbul, 2021; Tolga Akay, "Osmanlı Devleti'nde Marka

tarafından reddedilen marka tescil başvuruları, tescil başvurularında takip edilen süreç, ret kararları ve ret kararlarında gösterilen gerekçeler hakkında bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma da temelde, belirtilen aşama ve kararları inceleyerek çeşitli sonuçlara ulaşma iddiasındadır. Osmanlı makamlarının marka başvurularını incelerken göz önünde bulundurduğu dayanak noktalarının tespiti, dönemin siyasi havasının yanı sıra, idarecilerin de bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir. Osmanlı arşiv belgeleri bu bakış açısına ulaşabilme noktasında görece yeterli veriyi sunmaktadır. Ret ile sonuçlanan marka tescil başvurularında, idarenin zaman zaman gerekçe belirtmesi ya da benzer kararların sıklığı, ileride değinilecek tutarlı bazı gerekçelerin varlığına işaret etmektedir. Bu sebeple çalışmada, Zabtiye Nezareti'nde oluşturulan marka inceleme komisyonunun kararlarının incelenmesiyle, anlamlı sonuçlara ulaşılması esas alınmıştır. Ancak Osmanlı marka hukukunda, bir markanın *incelenerek* ret kararının alınması hukuki bazı düzenlemeler neticesinde hayata geçebilmiştir.

1871 yılında çıkarılan Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alâmet-i Farikalara Dair Nizamname ile Osmanlı Devleti'nde ticari markaların himayesi başlamıştır. 1888 yılında adı geçen nizamname aynı adla güncellenmiş ve genişletilmiştir. Böylelikle Osmanlı vatandaşları veya ecnebler, nizamname şartlarına göre tescil ettirmek suretiyle markalarını hukuki bakımdan himaye altına alabilmişlerdir. İçerik olarak Fransız Marka Kanunu'ndan alınan, kısaca Alâmet-i Farika Nizamnamesi, dönemi için kapsamlı ve yeterli² bir kanundu ve bazı eklemelerle 1965 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.³

Hukukunun Gelişimi", *TBB Dergisi*, 126, (2016), s. 364-392; Safiye Kıranlar, "Cumhuriyet Döneminde Markalaşma Sürecinin Analizi (1923-1931)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2019), s. 642-664; Serkan Yazıcı, Tufan Turan, "Alâmet-i Farika Defterlerine Göre Cumhuriyet Dönemi Marka Kültürünün Analizi", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler-1*, İzmir, 2019, s. 397-406 sayılabilir.

² 1913 yılına gelindiğinde Ticaret ve Ziraat Nezareti, yirmi beş sene evvel Fransa kanunundan iktisap edilen nizamnamenin artık pek çok eksiğinin bulunduğunu, ticaret ve sanayi erbabının şikâyetlerinden dolayı yeni bir nizamname hazırlanması lüzumundan bahsederek bu amaçla bir komisyon kurulduğunu ifade edecektir. *BOA. HR. İD. 1168/36*. Ancak o dönem için nizamname yenilenememiştir.

³ Kıranlar, a.g.m., s. 645; Yazıcı, Turan, a.g.b., s. 400.

1871 tarihli Alâmet-i Farika Nizamnamesinin 1. Maddesinde alâmet-i farika (marka) kavramı; mamulat ve eşyanın imal olduğu mahallin veya fabrikanın veyahut bunları imal edenlerin veya ticari amaçlarla satanların isim, şöhret ve mevkilerini bildirmek amacıyla, ol şeylerin (mamullerin) üzerine konan isim, mühür, resim, harf, rakam, ambalaj ve sair tarif ve ayırma için kullanılan her türlü işaret ve damgalar, şeklinde tanımlanmıştır.⁴ 1871 nizamnamesinde ticari marka işaretlerine dair herhangi bir kısıtlamaya yer verilmemiştir. Bu sayede her türlü işaret, resim vb.'nin marka olarak tescili mümkün olmuştur. Ancak zamanla, uygulamada karşılaşılan sorunlar sebebiyle 1888 tarihli nizamnamenin 2. Maddesiyle, marka tescili için başvuru resimlerin asayiş, *adab-ı umum ve ahlaka mugayir* olmamaları zorunluluğu getirilmiştir.⁵ Nizamnameye eklenen bu şartlar ile marka resimlerine bir kısıtlama getirilmiştir. Eklenen kavramların muğlak, çerçevesi belirsiz ve aynı zamanda kullanışlı yapıları ticari işletmelere de bazı müdahaleleri mümkün kılmıştır.

Markaların tescil ettirildiği makamlar, Alâmet-i Farika Nizamnamesinde belirtilen bu kavramlar ışığında bazı marka resim ve işaretlerini uygunsuz bularak reddedebiliyorlardı. Bu durum tescil başvurusunda bulunan bir ticarethanenin marka resmini değiştirmesini gerektiriyordu. Ancak yurtdışı kaynaklı ve belirli bir geçmişe sahip bir işletme için bu, kabul edilebilir bir durum değildi. Yurtdışında faaliyet gösteren ve belirli bir marka işaretiyle tanınan bir işletme Osmanlı makamlarına başvurduğunda markasının reddedilmesi, o işletmenin bilinen marka işaretiyle Osmanlı ticari hayatında varlık gösterememesine yol açmaktaydı. Bir işletme Osmanlı topraklarında ürünlerini satabilmek için markasını tescil ettirmek zorunda değildi ancak tescil işlemi yapmaması durumunda karşısına çıkabilecek taklit vb. davalarda da herhangi bir hak iddia edemiyordu. Dolayısıyla bir işletmenin hukuki korumayı elde edebilmesi için markasını tescil ettirmesi gerekmektedir. Bir işletmenin markasının reddi ise, tanındığı, bilindiği marka işaretiyle de satış yapabilmesini engelliyordu. Bu açıdan

⁴ *Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alâmet-i Farikalara Dair Nizamname*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1287.

⁵ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 94/23.

marka reddi bir işletme için, işletmenin geçmişi, pazarlama stratejileri ve tanınırlığına bağlı olmak kaydıyla önemli bir sorun haline gelebiliyordu.

Tabi olarak bir markanın tescilinin reddi yalnız Osmanlı makamlarını ilgilendiren bir durum değildir. Konunun diğer muhatabı ticari bir işletmedir. Bu sebeple işletmelerin marka reddi durumunda ortaya koydukları tepkinin tespiti de önem taşımaktadır.

Ticari markalar ile ilgili siyasi veya sosyal sebeplerle kısıtlamaların yalnız tescil sürecinde ortaya çıkmadığını da belirtmek gerekir. Osmanlı makamlarına tescil başvurusu yapmamış herhangi bir ticari markanın, resminin uygunsuzluğu sebebiyle gümrükten ülkeye girişinin engellenmesi⁶ sık karşılaşılan bir durumdur.⁷ Ancak bu çalışma tescil süreçlerinde karşılaşılan kısıtlamaları kapsadığından, gümrüklerde marka işaret ve resimlerinden kaynaklanan kısıtlamalar kapsam dışı bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak herhangi bir ülkede reddedilen marka işaretleri o ülkenin siyasi, sosyal havasıyla ilgili ipuçları vermektedir. Bu çalışma da temel olarak Osmanlı Devleti'nde reddedilen marka işaretlerinden yola çıkılarak dönemsel olarak Osmanlı makamlarındaki ulusal ve uluslararası endişeleri, hassasiyetleri ve aynı zamanda keyfi uygulamaları konu edinmiştir.

Marka Tescil Prosedürü

Alamet-i Farika Nizamnamesine göre bir markanın tescil prosedürü çeşitli aşamaları içermektedir. 1871 nizamnamesinde bu süreç başvuru sahibinin belirlediği alamenti, damga veya mühür gibi basılmaya uygun şekilde iki parça olarak, aslına uygun biçimde iki adet resmiyle birlikte, gerekli açıklamaların da yazıldığı bir varaka ile bulunduğu mahallin merkez liva temyiz meclisine teslimiyle başlardı. Numune bir resim deftere kaydedilir ve resim de aynı deftere yapıştırılır; başvuru sahibinin

⁶ Ticari bir malın markası sebebiyle gümrükte bekletilmesi sonucu oluşan zararların önüne geçilmesi amacıyla, Osmanlı Devleti'ne ihracat yapan işletmelerin markalarının birer örneğini daha önce Rüsumata göndermeleriyle, onaylanan markalı emtianın gümrüğe getirilmesi usulü benimsenmiştir. İtalyan mallarının gümrükte bekletilmesi sebebiyle ortaya çıkan ihtilaf için Bkz. *BOA. HR. TH. 280/106.*

⁷ Umumi ahlaka uygunsuzluğu gerekçesiyle gümrükte markaları yırtılarak girişine engel olunan tekstil ürünleri örneği için bkz. *BOA. BEO. 169/12646.*

sektör, adres gibi bilgileri eklenirdi. Gerekli onaylardan sonra diğer numune, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'ne gönderilirdi. Nezaret bu aşamada başvuru sahibine geçici bir belge verir, harç ücreti vezneye yatırıldıktan sonra bir ay içerisinde resmi ilmühaber başvuru sahibine teslim edilerek tescil işlemi tamamlanırdı.⁸

Yukarıda görüldüğü gibi prosedür sürecinde herhangi bir ön inceleme bulunmamaktaydı. Bu, nizamname hükümlerine de uygundu. 1888 nizamnamesinde ise resimlerin genel ahlak ve adab ile asayaşe aykırı olmama şartı da yer almaktaydı. Dolayısıyla markaların taklit durumlarıyla ilgili yine bir ön inceleme bulunmamakla beraber adı geçen şartın sağlanması gerektiğinden bir ön inceleme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan 1888 nizamnamesi ile tescil mercii İstanbul'da Ticaret Nezareti, taşrada ise idare meclisleri olarak değiştirilmiş; son tescil işleminin yapıldığı Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti ilga edildiğinden Adliye Nezareti bu sorumluluğu devralmıştır.⁹

Dolayısıyla bir işletmenin markasını tescil ettirmek amacıyla başvuruda bulunduğu iki kurumun onayının alınması gerekliliği gözükmeyle birlikte başvuru aşamasında veya devamında inceleme süreciyle ilgili birim nizamnamede açıklanmamıştır. Ancak bu incelemenin markanın herhangi bir taklide konu olup olmadığının belirlenmesi amacını taşımadığını yinelemek gerekir.

Marka tescil süreci genellikle yerli veya yabancı bir işletmenin Osmanlı Devleti'nde mukim bir vekil aracılığıyla ilgili makamlara başvurusundan ibaret gibi gözükmeyle birlikte herhangi bir ret durumuyla karşılaşmayan yabancı işletmelerle ilgili birçok örnekte, işletmenin tabiiyetine haiz olduğu ülke sefaretları de sürece dâhil olmaktadır.¹⁰ Diğer taraftan reddedilen birçok marka başvurusu aynı zamanda hukuki bir süreci de beraberinde getirdiğinden kısa sürede marka ve genel olarak sınıai mülkiyet hakları konusunda uzman bazı avukatlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin İtalya vatandaşı olup İstanbul'da ikamet eden J. B. Daleggio kendisini marka ve patent başvuruları ve davalarında uzmanlaşmış bir vekil olarak tanımlıyordu ve bu alandaki ilk

⁸ Akay, *a.g.e.*, s. 232.

⁹ Akay, *a.g.e.*, s. 239.

¹⁰ Örneğin; BOA. HR. İD. 1167/44; BOA. HR. İD. 1167/45; BOA. HR. MKT. 825/6.

vekillerden biriydi.¹¹ Ayrıca İstanbul'da yerleşik Amerikalı Dimitriyadis ve İngiliz H. W. Stock Danışmanlık¹² marka patent başvurularında en fazla vekil tutulan isimlerdi. Bu bakımdan sadece tescil prosedürü değil, markaların reddedilme durumları ve bu durumlardan kaynaklanan itirazlar, Osmanlı marka hukukunun işleyişi açısından da önem taşımaktadır.

Uygunsuz Görülen Marka İşaretleri

Sigara paket, kutu veya muhafazaları genellikle resim ihtiva ettiğinden çok daha kolay dikkat çeken ürünlerdir. Arşiv kayıtlarına göre üzerindeki resimden dolayı ilk yasaklanan sigara kabı 6 b 279 tarihinde Tacir Yorgi'nin ürettiği kaplardı. Galata gümrüğünde el konulan bu kaplar herhangi bir propaganda ögesi içermekten ziyade, üzerlerindeki resim "pek uygunsuz" bulunduğundan ülkeye sokulmamıştır.¹³ 11 Mayıs 79 tarihinde de Manoyolo adlı bir tacirin Avrupa'dan getirttiği sigara kutularına da üzerlerindeki tasvir-i hümayunlar nedeniyle el konulmuştur.¹⁴

Osmanlı marka hukukunun başlangıcı sayılan 1871 tarihli Alamet-i Farika Nizamnamesi yürürlüğe girdiğinde, marka işaretleriyle ilgili herhangi bir kısıtlama getirilmemesi sebebiyle ilk dönemlerde her türlü işaret marka olarak kabul edilmiştir. Ancak zamanla marka işaretlerinin yanına tuğra ve Osmanlı arması gibi devlet simgelerinin kullanılması bazı müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Devlet simgelerinin kullanımının yasaklanması veya izne tâbi tutulmasıyla bu simgeler hakkında genel davranış tarzı oluşmuştur.¹⁵ Ancak 1888 nizamnamesinde yer alan "*asayiş, adab ve ahlak-ı umumiyeye mugayir*" kavramlarıyla ilgili genel bir davranış biçiminin oluşması pek kolay olmamıştır. Burada iki önemli problem bulunmaktadır. Ticaret ve Nafia Nezareti'nin ve asıl tescili

¹¹ BOA. ŞD. 3019/17.

¹² 1887'de H. W. Stock tarafından kurulan Stock Danışmanlık, bugün kendisini fikri mülkiyet alanında Türkiye'nin en eski firması olarak tanımlamaktadır. www.stock.com.tr/archives/

¹³ BOA. HR. MKT. 427/87, 04.09.1279.

¹⁴ BOA.HR. MKT. 438/5, 05.12.1279.

¹⁵ Devlet simgelerinin marka olarak kullanılması hakkında Bkz. Tolga Akay, "Osmanlı Devleti'nde Arma-i Osmânî ve Tuğrâ-yi Hümayûn'un Alâmet-i Farika Olarak Kullanımı", *Kafkas Üniversitesi SBE Dergisi*, 1/9, (2012), s. 1 – 15.

gerçekleştiren Sanayi İdaresi'nin bu konuda yetkisi belirtilmediği gibi bu konularda yeterliliği de şüpheliydi. İkincisi ise nizamnamede “*asayiş, adab ve ahlak-ı umumiyeye mugayir*” kavramlarının çerçevesinin ve içeriğinin belirtilmemiş olmasıdır. Bu belirsizlikler zaten yetkisiz olan Sanayi İdaresi'nin karar verebilmesini de zorlaştırmıştır. Bu koşullar tescil sürecine yeni bir birimin dâhil edilmesini gerekli kılmaktaydı ki o da Zabtiye Nezareti olacaktır.

Zabtiye Nezareti'nin yine nizamnameye göre tescil sürecinin herhangi bir aşamasında yer almaması bir tarafa, ticaret ve sanayiyle ilgili bir meselede söz sahibi olması tescil işlemlerinde yeni bir problemi ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla marka tescillerinde Zabtiye Nezareti'nin sürece dâhil olmasıyla “*asayiş, adab ve ahlak-ı umumiyeye mugayir*” kavramları, negatif sonuçlar doğuracak şekilde etkin biçimde işlerlik kazanmıştır. İlgili nezaretin hangi tarihten itibaren sürece dâhil edildiği belirsizse de en azından 1895 yılından öncedir. Aşağıdaki örnek Zabtiye Nezareti'nin davranış biçimini ve tescil sürecine dâhil olmasını göstermesi bakımından önemlidir.

Ünlü marka ve patent acentesi J. B. Daleggio, vekilliğini yürüttüğü bazı yabancı işletmelerin markalarının tescili için 1895 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti'ne başvurduğunda beş markadan üçü, ihtiva ettikleri resimler sebebiyle reddedilmiştir.

Bunlardan birincisi Avusturya tabiiyetine haiz bir şirketin tırpan ve ot biçmeye mahsus aletler üzerindeki işaretti. Marka işareti iki kılıçtan ibaretti (Ek 1) ve başvurusu 20 Nisan 1895 tarihinde yapılmıştı. Herhangi bir gerekçe gösterilmeyen ret kararı ve resmin silinmesi talebi üzerine şirket vekili Daleggio, zaten sürüncemede bırakılan kararın kabul edilemez olduğunu nezarete bildirmiştir. Şirket uluslararası üretim yapan bir işletmeydi ve markasının değiştirilmesi durumunda markanın taşıyıcı edileceğini ve yeni bir marka ortaya çıkacağını, bunun da Alamet-i Farika Nizamnamesinin kaide ve usullerine aykırı olduğunu belirten Daleggio karara itiraz etmiştir.

Aynı anda reddedilen diğer başvuru, tel ve örgü sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin aslan resimli markasıydı (Ek 1), başvuru sadece aslan resmi bahane edilerek reddedilmiştir. Üçüncüsü ise insan resimleri (Ek 1) nedeniyle reddedilmiştir. Daleggio, insan ve hayvan resimlerini

ihtiva eden markalı ürünlerin Osmanlı topraklarına girişine izin verildiği halde, tescilin yapılmasını eleştirmiştir ve bir iki sene önce tasvirli markaların tescil edildiğini nezarete hatırlatmıştır. Ona göre insan veya hayvan resmi olsun, bu gibi markaların tescilinin onaylanmaması durumunda birçok markanın Osmanlı ticari hayatından çıkarılması gerekmektedir.¹⁶ Ancak ret sebebi hayvan değil aslan resmiydi. Konuyla ilgili bir gerekçe sunulmamışsa da Aslan Bulgaristan'ın armasında yer almaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde patent ve alamet-i farika nizamnameleri neşredildiği tarihten beri bir acente tesis eden Daleggio, bir süredir Sanayi İdaresi tarafından nizamname hükümlerine aykırı olarak ret veya tehir kararları alındığını Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yazmıştır. Yazıda alamet-i farika numunelerinin nizamnameye aykırı olarak Zabtiye Nezareti'ne gönderildiği ve oradan alınan cevaplara göre işlem yapıldığı belirtilmiştir.¹⁷

Alamet-i Farika Nizamnamesi hükümlerinde, hatırlanacağı üzere, bir alamet-i farikanın tescili sürecinde onay, Ticaret ve Nafia ve Adliye nezaretlerince icra edilmekteydi. Zabtiye Nezareti bu sürecin içerisinde yer almamakla birlikte marka numuneleri 1890'lı yıllarda Zabtiye Nezareti'ne gönderilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla sorunun kaynağı da büyük ölçüde bu değişiklik ve nezaretler arasındaki bakış açısı farklılığı olarak gözükmektedir.

Ticaret ve Nafia Nezareti, Zabtiye Nezareti'nin uygulamalarından oluşan şikâyetler sebebiyle meseleyi Şûrâ-yı Devlet'e havale etmiştir. Şûrâ-yı Devlet, 5 Mayıs 1896 tarihli kararında tescil başvurusunda bulunan bir markanın, öncelikle Zabtiye Nezareti'ne gönderilmesinin usul kabul edildiğini yinelemiştir.¹⁸ Dolayısıyla Zabtiye Nezareti'nin tescil sürecine dâhil edilmesi nizamnamede yer almayan yeni bir uygulamaydı. Ancak Şûrâ-yı Devlet'e göre Zabtiye Nezareti'nde oluşturulan komisyon kendisine gönderilen marka işaretlerinin büyük bir bölümünü herhangi bir açıklama ve gerekçeye dayandırmadan, herhangi bir resim veya şekli ileri sürerek mahzurlu kabul ediyordu. Yabancı devletlerin neredeyse

¹⁶ BOA. ŞD. 1205/33.

¹⁷ BOA. ŞD. 1205/33.

¹⁸ BOA. ŞD. 1205/33.

tamamı tarafından tanınmış ve tasdik edilmiş bir marka bile aynı muameleye maruz kalabiliyordu. Zabtiye Nezareti bir markayı reddetme gerekçesini de açıklamaya zorunlu değildi. Şûrâ-yı Devlet'e göre siyasi ve kötü niyetle, yıllardır aynı markayla tanınan işletmelerin önemsiz bazı resim veya şekiller nedeniyle ticari hayattan çıkarılmaları kabul edilemezdi. Tüccar ve sanayiciler tarafından sıklıkla dile getirilen bir şikâyet konusuna dönüşen bu uygulamanın sona erdirilmesi için Zabtiye Nezareti'ne en azından bundan böyle reddedilen işaretlemler için bir gerekçe yazması tavsiye edilmiştir.¹⁹

Ticaret ve Nafia Nezareti'nin 4 Nisan 1896'da Şûrâ-yı Devlet'e verdiği bir bildiri; öteden beri marka tescil işleminin Sanayi İdaresi tarafından yapılageldiğini ve halihazırda, üzerinde resim ve işaret bulunmayan alâmetlerin tescil işlemlerinin yine adı geçen idare tarafından icra edildiği ancak üzerinde resim vb. işaretler bulunan marka başvurularında, hükümet tarafından mahzur ihtimalinden dolayı emniyet ve asayiş koruma amacıyla öncelikle Zabtiye Nezareti'nde teşekkül eden komisyonca incelenmesinin birkaç sene önce alınmış bir karar olduğu bildirilmiştir.²⁰ Bu uygulamadaki temel gerekçe ise “*asayiş, adab ve ahlak-ı umumiyeye mugayir*” addedilecek alâmet-i farikaların, nizamnamede açık bir şekilde belirtilmemesi idi.²¹ Bu yıllarda Osmanlı gümrüğüne gelen birçok sigara paketi üzerinde propaganda amaçlı siyasi resim ve yazılar, ayet ve dini ibareler, müstehcen resimler, emperyalist haritalar vb. tespit edilmekteydi ve bunların bir kısmı da alâmet-i farika ruhsatı almış tescilli markalardı. Arşiv kayıtlarında yüzlerce örneği bulunan ve gerek II. Abdülhamid'de gerekse hükümette ciddi rahatsızlık yaratan bu durum, muhtemelen Zabtiye Nezareti'ndeki komisyonun da oluşturulma sebebidir.

Ticaret ve Nafia Nezareti, ancak Haziran 1897'de ot biçmeye yarayan ve üzerine kılıç işareti bulunan markanın şirket tarafından yapılan bazı tadilatlar neticesinde onaylanarak tescil edildiğini Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. Zabtiye Nezareti'ndeki komisyon da bu süreçte ret gerekçesini yazmıştır. Komisyona göre zirai aletler üreten bir şirketin

¹⁹ BOA. ŞD. 1205/33.

²⁰ BOA. BEO. 785/58842; BOA. ŞD. 1205/33.

²¹ BOA. HR. TH. 197/6.

markasının, askerliğe mahsus bir savaş aletinden oluşmasındaki ilgisizlikten başvuru reddedilmişti.

Şûrâ-yı Devlet'in yukarıda belirtilen kararı neticesinde Zabtiye Nezareti, marka başvurularında tescil sürecindeki yerini korumuştur ancak mahzurlu gördüğü markalarla ilgili ayrıntılı gerekçe bildirmeye de başlamamıştır.

Bu süreçte Şûrâ-yı Devlet ile Zabtiye Nezareti arasındaki görüş ayrılıkları da devam etmiştir. Örneğin 1897 yılında Zabtiye Nezareti'nde keyfi sayılabilecek uygulamasıyla, üzerindeki deve, taç ve haç işareti nedeniyle iplik işi yapan İtalyan Rotondi işletmesinin markasının tescilinin reddedilmesi daha sonra İtalya'nın verdiği nota ile düzeltilmiştir. Notada Zabtiye'nin hayal gücünün ürünü bir kararla işletmenin zarara uğratıldığı belirtilmiştir. İstişare Odası'nın Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderdiği yazıda ise ilgili işaretin asayiş, adap ve ahlaka aykırı olmadığı ifade edilmiştir. Buna en büyük delil ise İtalyan markasının uzun bir süredir Osmanlı Devleti'ne ithalat yaptığı ve bu zamana kadar markanın mahzurlu bir yönünün görülmediğiydi. İstişare Odası, Zabtiye Nezareti'nin müdahalesine karşı, markaların tescil işinin Sanayi İdaresi'ne ait olduğunu da hatırlatmıştır. Marka daha sonra tescil edilerek ruhsatnamesi, başvuru sahibine verilmiştir.²²

Zabtiye Nezareti Tarafından Reddedilen İşaret ve Resimler

Marka tescil başvurularında, işleyişe göre Ticaret ve Nafia Nezareti, resim ve şekil ihtiva eden bir markayı Zabtiye Nezareti'ne bir dilekçe ile, iki numunesiyle birlikte havale ederdi. Zabtiye Nezareti'ndeki komisyon da numuneleri inceler ve kararı yine nezarete gönderirdi.

Markaların uygunluğunu inceleyen komisyon, 1890'lı yıllarda bazı örnekler mevcut olsa da Osmanlı arşiv kayıtlarına göre, düzenli olarak 1901 ile 1908 yılları arasında çalışmıştır. Zabtiye Nezareti, Şûrâ-yı Devlet'in 1895 yılında şikâyet konusu ettiği, reddedilen markalarla ilgili gerekçeleri hazırlamamıştır ancak bir markayla ilgili Ticaret ve Nafia Nezareti'ne cevap niteliğinde yazdığı kısa yazılarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

²² BOA. HR. TH. 206/93.

Komisyon bir başvuru sahibinin tabiiyet ve ikametgahını, başvuru tarihini ve faaliyet gösterdiği sektörü belirtilen kısa bir yazıda marka resim veya işareti ile bu resim veya işaretin kapsamındaki yazı ve ibarelerin uygun olup olmadığını incelerdi. Komisyonun yazıları, bir markanın reddedildiği durumda sadece mahzurlu olan unsurları içermekteydi ancak bazen bu unsurlar bile belirtilme gereği duyulmadan yalnızca “mahzurlu”, gayr-i caiz”, “münasebetsiz” gibi ifadeler kullanılmıştır. Dolayısıyla komisyon “ne” sorusunda cevap vermiştir buna karşın “neden” sorusu çoğunlukla cevapsız kalmıştır. Bu bakımdan komisyonun reddettiği marka resim veya işaretlerinin hangi saiklerle reddedildiğinin tespiti pek mümkün değildir. Ancak ret sebeplerine bakıldığında da (EK 2) bir bakış açısı görülebilmektedir.

1901 – 1908 yıllarında Zabtiye Nezareti’ne havale edilen yüzlerce markadan 80 başvuru sahibinin toplam 102 markası reddedilmiştir. Komisyonun ret sebepleri arasında devletin simgeleri (arma, tuğra) ile hanedanı hatırlatan herhangi mimari yapılar ile simgeler hatta II. Wilhelm tarafından yaptırılan çeşme resimleri dahi bulunmaktaydı. Bu açıdan marka incelemelerinde Osmanlı devlet ve hanedanını içeren veya anımsatan her türlü başvurunun reddedildiği söylenebilir.

En fazla reddedilen işaret “yıldız”dır. Bu davranış biçimi yıldızın, Yıldız Sarayı’nı dolayısıyla da II. Abdülhamid yönetimini anımsattığı için reddedildiği kanısına varılabilir. Ancak 1892’de Isparta’da paskalya yortusu için kiliseye giden Hıristiyanların göğüslerine taktıkları ay ve yıldız işaretlerini yasaklayan Konya Valisi’nin bu hareketi İstanbul tarafından kınanmıştır ve müdahale edilmemesi emredilmiştir.²³ Yıldız işareti II. Abdülhamid dönemiyle özdeşleşse de 1837’de Asakir-i Mansure zabitanının, padişahın bir imtiyazı olarak takmalarına izin verilen “*alamet-i mahsuse-i hazret-i padişahi olan*” ay ve yıldız işaretlerinin araba, kayık vb. “layıksız şeyler” üzerine vurularak “itibarlarını” düşürdüklerinden bunun yasaklanması emredilmiştir. Aynı işaretleri kullanan esnaf da tedib edilecekti. Yazıda ay ve yıldızın “layıksız, na-münasib nesnelere” üzerine konulması kesin bir dille yasaklanmıştır.²⁴ Burada dikkat çekici iki unsur olarak yıldızın padişaha

²³ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2002, s. 48.

²⁴ BOA. HAT. 296/17621.

mahsus olduğu ve na-münasib nesnelere ifadeleridir. Nihayetinde elden ele dolaşarak sonunda atılan marka kâğıtlarının na-münasib nesnelere olarak padişah simgelerinin kullanılmasının uygun olmadığı düşüncesi II. Abdülhamid dönemi Zabtiye Nezareti komisyonuna yansımış olabilir.

Tescil sürecindeki bu hassasiyetle gümrüklerde de karşılaşılmaktadır. Örneğin 1892'de üzerinde Selanik, Makedonya ibareleri ile çift kılıç, sancak, öküz kafası ile ay ve yıldız bulunan sigara kâğıtları toplattırılmıştır.²⁵ 1894'te ise Marsilya'dan gönderilen ve üzerine tuğra ile ay ve yıldız resimleri olan şemsiyelerin girişinde mahzur görülmemiştir.²⁶ 1902 yılında İran'dan Avrupa'ya transit geçecek yıldız resimli tekstil ürünlerine izin verilmiştir.²⁷ 1903 yılında ise Trieste'den gümrüğe gelen ve üzeri ay yıldız resimleri bezeli kumaşlar, ay ve yıldız sebebiyle gümrükten geçirilmemiştir.²⁸ Yine Trieste'den gümrüğe gelen ay ve yıldız resimli sigara kâğıtları da gümrükten geçirilmemiştir.²⁹ Ay ve yıldız bezeli teneke levhalar 1904 yılında gümrükten geçirilmemiştir.³⁰ 1904 yılında Rusya'dan Giresun gümrüğüne gelen ay ve yıldız resimli sigara kâğıtlarına ise "o gibi resim bulunan kâğıtların müsaderesi mukarrer bulunmasına nazaran" el konulmuştur ve resimlerin değiştirilmesi istenmiştir.³¹ Ancak yukarıda sayılan örneklerin çoğunda karar gümrük tarafından değil, gümrükte yaşanan tereddüt neticesinde İstanbul'a sorulmak suretiyle alınmıştır. Bu açıdan gümrük memurlarının işgüzarlığından ziyade merkezi hükümetin kararı ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan marka incelemelerinde II. Abdülhamid döneminin basın sansürünü hatırlatan unsurlar gözükmeyle birlikte yıldız veya ay gibi sembollerin özellikle sigara gibi ürünlerde kabul edilmediği görülmektedir. Bu bakımdan hassasiyetin II. Abdülhamid dönemindeki "yıldız" hassasiyetinden çok bir devlet simgesinin kullanım alanının göz önünde bulundurulduğu fikri daha makul gözükmektedir. 1901 yılında Fransız bir şirketin kırtasiye ürünlerine koyduğu yıldız resimli marka başvurusunda Zabtiye Nezareti komisyonu, yıldızın asker-i şahaneyeye

²⁵ BOA. DH. MKT. 1951/60.

²⁶ BOA. DH. MKT. 247/19.

²⁷ BOA. DH. MKT. 511/55.

²⁸ BOA. DH. MKT. 58/32.

²⁹ BOA. DH. MKT. 877/10.

³⁰ BOA. BEO. 2398/179829.

³¹ BOA. BEO. 2956/221656.

mahsus resmi bir işaret olduğu ifadesiyle yıldız resminin uygunluğunu ve silah vesair şeylere konulup konulamayacağını askeriye sorma gereği duymuştur.³²

1901 bir Osmanlı vatandaşının yazı kâğıdı ürünleri üzerindeki markasında, madeni damga ile vurulmuş ay-yıldız ve Osmanlı kâğıdı ibaresine ise izin verilmiştir.³³

Yerel gümrüklerin bazı müdahalelerine ise yine merkezi hükümet el koymaktaydı. 1904 yılında Hamburg'dan İzmir gümrüğüne gelen İsveç malı kibrit kutularının üzerindeki yıldız işareti sebebiyle gümrükten geçişine izin verilmemiştir. İsveç sefaretinin bu ürünlerin üzerindeki yıldız işaretinin marka işareti olduğunu ve İsveç'in armasında da yıldız olduğunu bildirerek itiraz ettiği meselede Rüsumat Emaneti, yabancı fabrikaların markalarındaki yıldız resmi nedeniyle emtiaya el konulmaması hakkında daha önce bir kararın gümrüklere yazıldığını belirtmiştir.³⁴ Böyle bir uyarı yıldız resminden dolayı gümrüklerde memurlarca zorluk çıkarıldığının da delilidir.

Yıldız resmi dışında komisyonun, Türkiye ibaresi ihtiva eden bir markanın bu ifadesinin Osmanlı olarak değiştirilmesi dönemin siyasi havasını yansıtmaktadır.

Siyasi unsurlar dışında plan, kroki, harita gibi şüpheli marka resimleri güvenlik sebebiyle reddedilmiştir. Resimlerin münasebetsizliği, yazıların okunaksız oluşu, imla hataları diğer bazı ret sebeplerini oluşturmaktadır.

Zabtiye Nezareti'ndeki inceleme komisyonunun yazıları fazla ayrıntı içermemekle birlikte marka sahiplerinin ülkeleri, faaliyet gösterdikleri sektörler ve ret tarihleri gibi bazı hususlarda bilgi vermektedir.

³² BOA. ZB. 361/14.

³³ BOA. ZB. 361/25.

³⁴ BOA. HR. TH. 313/46.

Grafik 1: 1901-1908 Yılları Arasında Zabtiye Nezareti Tarafından Reddedilen ve Kabul Edilen Markaların Sayısı

Grafik 2: 1901-1908 Yılları Arasında Zabtiye Nezareti Tarafından Reddedilen Markaların, Toplam İncelenen Markalara Oranı

Reddedilen markaların yıllara göre dağılımında özellikle 1901-1905 arası yılları dikkat çekmektedir. Bu yıllarda Zabtiye Nezareti'ne gönderilen ve ilgili nezarete teşkil edilen komisyon, incelediği her 10 markanın her 3-4'ü reddetmiştir. Bu oran oldukça yüksek görünmektedir. Dolayısıyla Zabtiye Nezareti'nden markalarını geçirmek ticari işletmeler için dikkate alınması gereken bir aşama olarak net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Zabtiye Nezareti'nin Osmanlı ticari hayatını markalar üzerinden belirli bir oranda dizayn ettiği yadsınamaz.

Reddedilen marka sayısının oranı, Zabtiye Nezareti'nde incelenen markalardan oluştuğundan genel marka tescil başvurularının sayısı da bilinmediğinden belirsizdir. 1892'den 1896 yılına kadar yıllık bazda 80-120 arasında marka tescil edilmiştir. 1897'de ise bu sayı 260'ı bulmaktadır. 1912-1918 arasında ise yıllık ortalama 188 marka tescil edilmiştir.³⁵ Reddedilen marka incelemeleri ile Osmanlı Devleti'ndeki marka istatistikleri yıl olarak örtüşmediğinden tam bir kaniya varmak mümkün değilse de Osmanlı Devleti'nden yıllık yaklaşık 100-200 markanın tescil edildiği düşünülürse tescil edilen her markaya nispetle %5-%20 arasındaki markanın reddedildiği sonucuna varılabilir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bir markanın reddi, marka işaret ve resimlerinin tadiliyle tescile dönüşebiliyordu.

Arşiv kayıtlarına göre Zabtiye Nezareti'ndeki komisyon tarafından bir markanın son incelenme tarihi Meşrutiyet'in ilanından bir hafta önce, 15 Temmuz 1908'dir. Komisyon bu tarihten sonra varlığını sürdürmemiş görünmektedir ancak ihtilaf durumlarında Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne başvurulmaya devam edilmiştir. 1910 yılında Osmanlı vatandaşı Çavuşoğlu biraderlerin alamet-i farika olarak tescil ettirmek istedikleri Yunan bandıralı bir sigara paketi Müdürlüğe sorulduğunda, bir Osmanlı vatandaşının Yunan bandıralı bir markayı tescil ettirmesinde iyi niyet olamayacağı cevabı alınmıştır.³⁶

³⁵ Akay, a.g.e., s. 277-279.

³⁶ BOA. BEO. 3625/271864.

Grafik 3: 1901-1908 Yılları Arasında Zabtiye Nezareti Tarafından Ret ve Kabul Edilen Markaların Ülkelere Göre Dağılımı

Grafikte gösterildiği gibi marka başvuruları en fazla reddedilenler Osmanlı vatandaşlarıdır. En fazla marka başvurusunda bulunanların Osmanlılar olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum normal karşılanabilir.

Kabul edilen marka başvurularında Avusturya markalarının fazlalığı tek seferde aynı işletmelerin fes ile ilgili 22, sigara kâğıdı ile ilgili 16 markanın tescilinden kaynaklanmaktadır. Oransal olarak markaları en fazla reddedilen ülke İtalya'dır. Ancak yukarıda kabul edilen ve reddedilen marka sayısı, Zabtiye Nezareti'nin incelediği markalardır. Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından marka başvurularının resim veya işaret taşımayan marka başvurularının Zabtiye Nezareti'ne gönderilmediği göz önünde bulundurulmalıdır.

Grafik 4: 1901-1908 Yılları Arasında Zabtiye Nezareti Tarafından Kabul ve Ret Edilen Marka Başvurularının Sektörel Dağılımı

Reddedilen markaların sektörel dağılımdan³⁷ ilk sırada sigara ilk sırada yer almaktadır. İncelenen dönemde olduğu gibi Osmanlı marka hukuku oluşturulduktan sonra en fazla marka tescil başvurusu yapıla sektör de yine sigara kâğıdıdır ve bu durum Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki marka tescil sayılarına da yansımaktadır.³⁸ Sigara kâğıdı başvurularında en fazla kullanılan ret sebebi resim veya yazılar ile ürün arasında bir ilişki bulunmaması olmuştur. Örneğin askeri bir üründe kabul edilebilecek "kılıç" resmi sigara kâğıdına konulunca reddedilmekteydi. Komisyonun resimler ile ürün arasında net bir bağlantı kurma isteği birçok resim ve marka işaretinin değiştirilmesine sebep olmuştur. Reddedilen marka işaretleri sebebiyle markaları tescil edilmeyen işletmeler, belirtilen düzeltme ya da değiştirme taleplerini yerine getirmeleri durumunda tescil işlemleri gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla bir marka işaretinin reddi nihai olarak bir işletmenin markasının himaye altına alınmaması demek değildi ancak çoğu yabancı işletmelerin markalarının daha eski olduğu düşünülürse, başka ülkelerde kullandıkları marka işaretlerinin aynısını Osmanlı topraklarında kullanamadıkları da açıktır.

Sonuç

Osmanlı marka hukukunun güncellendiği 1888 Alamet-i Farika Nizamnamesine bir önceki nizamnamede yer almayan, tescil edilecek markaların resim veya işaretlerinin asayiş, adap ve ahlaka aykırı olmamaları şartı eklenmişti. Çerçevesi belirsiz bu şart gereği inceleme, markaların tescil edildiği Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından değil Zabtiye Nezareti tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Böylelikle Zabtiye Nezareti'nde kurulan komisyon resim veya işaret ihtiva eden marka başvurularının incelenme sürecinde yer almıştır.

Komisyon kararlarına göre 1901-1908 yılları arasında toplamda 80 başvuruda 102 marka işareti ve resmi reddedilmiştir. Ulaşabildiğimiz kayıtlar ölçüsünde reddedilen markaların bazı ortak özellikleri ihtiva ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunların birincisi ve en yaygını devlet

³⁷ Diğer olarak belirtilen markalar birer adet şekerleme, parfümeri, mum, manifatura, kalay, gıda, lamba, sahte altın-gümüşten oluşmaktadır.

³⁸ 1923-1936 yılları arasında tescil edilen sigara markaları için Bkz. Betül Çakır Katok, "Cumhuriyet Dönemi Sigara Tescilleri 1923-1936", *Social Sciences Studies Journal*, 6/62, (2020), s. 2095-2107.

simgeleri olarak kabul edilen veya hanedanla ilişki kurulabilecek her türlü simge, yazı ve resimlerdir. Komisyon, bu tür marka işaretlerinin hemen tamamını reddetmiştir. Dolayısıyla devlet ve hanedan simge veya ilişkili işaretlerin ticari markalarda kullanılmasının engellenmesi isteği açıktır.

Zabtiye Nezareti'ndeki komisyon reddettiği marka resim ve işaretleriyle ilgili bir gerekçe yayınlamak zorunda değildi. Çoğu marka başvurusu ürün ile işaret veya resimler arasındaki bağlantısızlıktan reddedilmiştir. Ayrıca ahlaka aykırılık, imla hataları, yazıların okunaklı olmayışı diğer ret sebepleri arasında sayılabilir. Ancak güvenlik ve nizamı ön plana alan Zabtiye Nezareti ile ticari hayatı gözetmeyi amaçlayan Ticaret ve Nafia Nezareti ve Şûrâ-yı Devlet'in marka işaretlerinin incelenmesi ve çoğu zaman basit gözükten sebeplerle reddedilmesi konusunda aynı fikirde olmadığı da tespit edilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

**T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)**

169/12646; 785/58842; 2398/179829; 2956/221656.

Dâhiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT)

1951/60; 58/32; 247/19; 511/55; 877/10.

Hariciye İstişare Odası (HR. HMs, İŞO)

94/23.

Hariciye İdare (HR. İD)

1167/44; 1167/45; 1168/36.

Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT)

825/6.

Hariciye Tahrirat (HR. TH)

197/6; 206/93; 280/106; 313/46.

Hatt-ı Hümayun (HAT)

296/17621.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD)

1205/33; 3019/17.

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB)

361/2; 361/11; 361/100; 361/101; 361/106; 361/112; 361/117; 361/12; 361/121; 361/125; 361/126; 361/137; 361/14; 361/143; 361/144; 361/145. 361/15; 361/31; 361/33; 361/34; 361/25; 361/26; 361/48; 361/70; 361/76; 361/77; 361/82; 361/93; 361/150; 362/123; 362/34; 362/31; 362/38; 362/43; 362/55; 362/56; 362/58; 362/63; 362/64; 362/66; 362/70; 362/71; 362/80; 362/81; 362/82; 362/86; 362/87; 362/88; 362/92; 362/104; 363/10; 363/16; 363/18; 363/2; 363/5; 363/39; 363/40; 363/7; 363/47; 363/74; 363/94; 363/99; 363/107; 363/124; 364/43; 364/50; 364/63; 364/67; 364/70; 364/71; 364/75; 364/8; 364/9; 50/12; 50/13; 50/18; 50/25; 50/30; 361/55.

Kitap ve Makaleler

Akay, Tolga, "Osmanlı Devleti'nde Arma-i Osmânî ve Tuğrâ-yi Hümâyûn'un Alâmet-i Farika Olarak Kullanımı", *Kafkas Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(9), 2012, s. 1 – 15.

Akay, Tolga, *Osmanlı Devleti'nde Fikri Mülkiyet Hakları (1850-1914)*, İstanbul, 2021.

Akay, Tolga, "Osmanlı Devleti'nde Marka Hukukunun Gelişimi", *TBB Dergisi*, 126, (2016), s. 364 – 392.

Çakır Katok, Betül, "Cumhuriyet Dönemi Sigara Tescileri 1923-1936", *Social Sciences Studies Journal*, 6(62), (2020), s. 2095-2107.

Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven İstanbul, 2002.

Fabrika Ma'mulâtıyla Eşya-yı Ticariyeye Mahsus Alâmet-i Farikalara Dair Nizamname, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1287.

Kala, Ahmet, İnce, İrfan, *Alâmet-i Farika'dan Marka'ya*, Ankara, 2009.

Kıranlar, Safiye, "Cumhuriyet Döneminde Markalaşma Sürecinin Analizi (1923-1931)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 2019, s. 642-664.

www.stock.com.tr/archives/

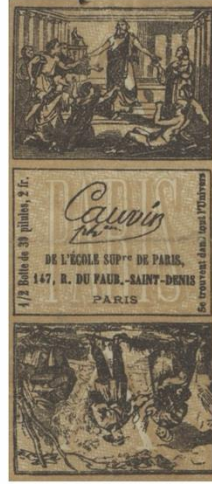
Yazıcı, Serkan; Turan, Tufan, "Alâmet-i Farika Defterlerine Göre Cumhuriyet Dönemi Marka Kültürünün Analizi", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler-1*, İzmir, 2019, s. 397-406.

EKLER

EK 1: BOA. BEO. 1205/33, 1895 yılında Daleggio'nun Zabtiye Nezareti'nce reddedilen üç (1, 2, 3) ile aynı başvuruda kabul edilen iki (4, 5,) marka işaretleri.

1

2

3

4

5

EK 2: Zabtiye Nezareti Tarafından Reddedilen Marka Başvuruları.

	Sektör	Menşei	Reddedilme Sebebi	Marka Adedi	Tarih
1.	Sigara Kâğıdı ³⁹	İtalya	<i>Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayları ve Kasrı Hümayun Resimleri</i>	3	1901
2.	Sigara Kâğıdı ⁴⁰	Avusturya	<i>Mısır İhramı, Taç resimleri</i>	2	1901
3.	Sigara Kâğıdı ⁴¹	Osmanlı	İlgisiz yazılar	1	1901
4.	Sigara Kâğıdı ⁴²	Osmanlı	<i>Humbarayı andıran bir resim ve belirsiz bir arma</i>	1	1901
5.	Sigara Kâğıdı ⁴³	Osmanlı	<i>Wilhelm Çeşmesi</i>	1	1901
6.	Sigara Kâğıdı ⁴⁴	Osmanlı		1	1901
7.	Kırtasiye	Fransa	<i>Yıldız Resmi</i> ⁴⁵	1	1901
8.	Kırtasiye ⁴⁶	Osmanlı	<i>Osmanlı Arması</i>	1	1901
9.	Sigara Kâğıdı ⁴⁷	Avusturya	<i>Ülke isimleri,</i>	1	1901
10.	Sigara Kâğıdı	Avusturya	<i>Mısır İhramı resmi</i> ⁴⁸	?	1901
11.	Sigara Kâğıdı ⁴⁹	İtalya	<i>Büyük nezaket, mahvolur kâğıdı ibareleri (Fransızca)</i>	1	1901

³⁹ BOA. ZB. 361/12.⁴⁰ BOA. ZB. 361/11.⁴¹ BOA. ZB. 361/2.⁴² BOA. ZB. 361/3.⁴³ BOA. ZB. 361/26.⁴⁴ BOA. ZB. 361/15.⁴⁵ Marka başvurusu yıldızın orduya mahsus işareten olması sebebiyle, askeriyeye sunulmasına ve marka başvurusunun iadesine karar verilmiştir. BOA. ZB. 361/14.⁴⁶ BOA. ZB. 361/31. 1894 senesinde ilgili marka Osmanlı armalı resmi ile tescil edilmiş ancak bu başvuruda reddedilmiştir.⁴⁷ BOA. ZB. 361/33.⁴⁸ Tescil başvurusunda memleket isimleri ile sigara kâğıdı ilişkisi kurulamamış, diğer başvuruda ise öncelikle Mısır ihramı ve taç resimli sigara kâğıdı reddedilmiş, başvuru sahibi taç resmini çıkararak yeniden başvurmuş ancak ihram resmi nedeniyle başvuru ikinci kez reddedilmiştir. BOA. ZB. 361/70.⁴⁹ BOA. ZB. 361/34; BOA, ZB. 361/55.

12.	Sigara Kâğıdı	Osmanlı	Çeşme resmi ⁵⁰	1	1901
13.	Sigara Kâğıdı ⁵¹	Yunanistan	Yunanın Birinci Nev' Sigara Kâğıdı İbaresı ve Atina Sarayı resmi ⁵²	1	1902
14.	Fotin lastikleri ⁵³	Almanya	Yıldız resmine benzerlik	1	1902
15.	Kibrit ⁵⁴	Avusturya	Kanatlı At resmi ⁵⁵	1	1902
16.	Sigara Kâğıdı ⁵⁶	Avusturya	Uygunsuz resim ve şekiller	1	1902
17.	Sabun ⁵⁷	Osmanlı	Meçhul bir bayrak resmi	1	1902
18.	Sigara Kâğıdı ⁵⁸	Osmanlı	Plan resmi	1	1902
19.	Sigara Kâğıdı ⁵⁹	Osmanlı	Anlaşılmaz ve yanlış ibareler	1	1902
20.	Alkollü İçecek ⁶⁰	Osmanlı	Ay-yıldız resimleri	1	1902
21.	Denizaltı Boyası ⁶¹	İngiltere	Deniz üstünde karakuşun omuzlarında gemi resmi	1	1902
22.	Sigara Kâğıdı ⁶²	Osmanlı	Harita resmi	1	1902
23.	Kibrit ⁶³	Avusturya	Çeşme resmi ⁶⁴	1	1902
24.	Sahte altın vb. ⁶⁵	Almanya	Ay resmi	2	1902

⁵⁰ Sultanahmet'te yer alan ve II. Wilhelm tarafından yaptırılan çeşmenin alamet-i farika olamayacağı. BOA. ZB. 361/48.

⁵¹ BOA. ZB. 361/76.

⁵² İlgili marka reddedildikten sonra, yalnız Atina sarayının çıkarılmasıyla yapılan ikinci başvuru tekrar reddedilmiştir. BOA. ZB. 361/125.

⁵³ BOA. ZB. 361/77.

⁵⁴ BOA. ZB. 361/93.

⁵⁵ Kanatların çıkarılması durumunda yalnız at resmi ile kabul edilebilir.

⁵⁶ BOA. ZB. 361/82.

⁵⁷ BOA. ZB. 361/100.

⁵⁸ BOA. ZB. 361/101.

⁵⁹ BOA. ZB. 361/106.

⁶⁰ BOA. ZB. 361/112.

⁶¹ BOA. ZB. 361/117.

⁶² BOA. ZB. 361/121.

⁶³ BOA. ZB. 361/126.

⁶⁴ II. Wilhelm tarafından yaptırılan çeşme, kayıtların incelenmesiyle daha önce bir başvuruda reddedildiği için bu başvuru da reddedilmiştir. BOA. ZB. 361/126.

⁶⁵ BOA. ZB. 361/137.

25.	İlaç ⁶⁶	Almanya	Yıldız resmi	1	1902
26.	Kibrit ⁶⁷	Osmanlı	Revolver resmi	1	1902
27.	Sigara Kâğıdı ⁶⁸	Osmanlı	Horoz resmi ile Osmaniye yazısının bir arada kullanılması ve diğer münasebetsiz resimler	3	1902
28.	Boya ⁶⁹	Avusturya	Marka resminden bir mana çıkarılmamış	1	1903
29.	Sigara Kâğıdı ⁷⁰	Osmanlı	Birbirini tutan iki el resmi	1	1903
30.	Sigara Kâğıdı ⁷¹	Osmanlı	Mısır ve tren resimleri ile marka sahibi ile ilgisiz bir kişi adının marka üzerinde yer alması	2	1903
31.	Sigara Kâğıdı ⁷²	Osmanlı	İki Yılan Resmi	1	1903
32.	Sigara Kâğıdı ⁷³	Osmanlı	Kılıç resmi yanında Dersaadet Kâğıdı yazısı	1	1903
33.	Sigara Kâğıdı ⁷⁴	Osmanlı	Yazı ve resimlerin münasebetsizliği	1	1904
34.	Sigara Kâğıdı ⁷⁵	İtalya	İskambil şekli, okunaklı olmama	4	1904
35.	Denizaltı boyası ⁷⁶	İngiltere	Moravya ismi	1	1904

⁶⁶ BOA. ZB. 361/143.

⁶⁷ BOA. ZB. 361/144.

⁶⁸ BOA. ZB. 361/145.

⁶⁹ BOA. ZB. 361/150.

⁷⁰ BOA. ZB. 362/43.

⁷¹ BOA. ZB. 362/34.

⁷² BOA. ZB. 362/31.

⁷³ BOA. ZB. 362/38.

⁷⁴ BOA. ZB. 362/55.

⁷⁵ BOA. ZB. 362/56.

⁷⁶ BOA. ZB. 362/58. Moravya isminin aile ismi olduğu ispatlanırsa marka tescil edilebilecektir.

36.	Sigara Kâğıdı ⁷⁷	Osmanlı	Münasebetsiz resimler	3	1904
37.	Sigara Kâğıdı ⁷⁸	Osmanlı	Arapça ibarelerin manasının çıkarılmaması	1	1904
38.	Kimya ⁷⁹	Almanya	<i>Arslan ve Yıldız</i>	1	1904
39.	Fes ⁸⁰	Avusturya		3	1904
40.	Sigara Kâğıdı ⁸¹	Osmanlı	Münasebetsiz şekiller	3	1904
41.	Kibrit ⁸²	Osmanlı ⁸³	<i>Hasta</i> resmi, Rumca yazılan <i>Balıkli Rum Hastahanesi</i> yazısının Türkçe olarak ilavesi	2	1904
42.	Sigara Kâğıdı ⁸⁴	Osmanlı	<i>Asalet</i> kelimesi ile sigara kâğıdı arasında ilgi kurulamaması	1	1904
43.	Sigara Kâğıdı ⁸⁵	Osmanlı	<i>Ma'muriyet</i> kelimesi	1	1904
44.	Lamba ⁸⁶	Osmanlı	<i>Aldırmaz</i> kelimesi	1	1904
45.	Sigara Kâğıdı ⁸⁷	Osmanlı	<i>Türkiye</i> kelimesinin <i>Osmanlı'</i> ya çevrilmesi	1	1904
46.	Sigara Kâğıdı ⁸⁸	Osmanlı	İmla yanlışlığı ve okunaklı olmama	1	1904
47.	Sigara Kâğıdı ⁸⁹	Osmanlı	<i>Asalet</i> kelimesi	1	1904

⁷⁷ BOA. ZB. 362/63.

⁷⁸ BOA. ZB. 362/64.

⁷⁹ BOA. ZB. 362/66.

⁸⁰ BOA. ZB. 362/70.

⁸¹ BOA. ZB. 362/71.

⁸² BOA. ZB. 362/80.

⁸³ Rum Hastahaneleri menfaatine.

⁸⁴ BOA. ZB. 362/82.

⁸⁵ BOA. ZB. 362/88.

⁸⁶ BOA. ZB. 362/86.

⁸⁷ BOA. ZB. 362/92.

⁸⁸ BOA. ZB. 362/87.

⁸⁹ BOA. ZB. 362/81.

48.	Sigara Kâğıdı ⁹⁰	Osmanlı	<i>Port Arthur ve kumandalarıyla mevki resmi</i>	1	1905
49.	Sigara Kâğıdı ⁹¹	Osmanlı	<i>Hüdavendigâr ibaresi</i>	1	1905
50.	Sigara Kâğıdı ⁹²	Avusturya	<i>Deve ve Anahtar resimleri</i>	2	1905
51.	Sigara Kâğıdı ⁹³	Osmanlı	<i>Hamidiye Hicaz Demiryolu İbane ibaresinin anlaşılabilmesi</i>	6	1905
52.	Gıda ⁹⁴	Fransa	<i>Resim Gayr-ı Caizdir</i>	1	1905
53.	Sigara Kâğıdı ⁹⁵	Osmanlı	<i>Plan ve Kuş resmi</i>	1	1905
54.	Sabun ⁹⁶	İsviçre	<i>Şekil Gayr-ı Caizdir</i>	1	1905
55.	Kalay ⁹⁷	Osmanlı	<i>Yazıların okunaklı olmaması, resimlerin münasebetsizliği</i>	1	1905
56.	Sabun ⁹⁸	Almanya	<i>Alman Amelesi ve Serpuşu resimleri</i>	1	1905
57.	Manifatura ⁹⁹	Osmanlı	<i>Resimlerin uygunsuzluğu</i>	1	1905
58.	Konyak ¹⁰⁰	Osmanlı	<i>Resimlerin uygunsuzluğu</i>	1	1905
59.	Sigara Kâğıdı ¹⁰¹	Osmanlı		1	1905
60.	Sigara Kâğıdı ¹⁰²	Avusturya	<i>Okunaksız ve imla hataları mevcut</i>	1	1905
61.	Sigara Kâğıdı ¹⁰³	Osmanlı	<i>Göz resmi</i>	1	1906

⁹⁰ BOA. ZB. 362/123.

⁹¹ BOA. ZB. 363/2.

⁹² BOA. ZB. 362/102.

⁹³ BOA. ZB. 362/104.

⁹⁴ BOA. ZB. 363/7.

⁹⁵ BOA. ZB. 363/5.

⁹⁶ BOA. ZB. 363/10.

⁹⁷ BOA. ZB. 363/18.

⁹⁸ BOA. ZB. 363/47.

⁹⁹ BOA. ZB. 363/39.

¹⁰⁰ BOA. ZB. 363/40.

¹⁰¹ BOA. ZB. 363/11.

¹⁰² BOA. ZB. 363/16.

¹⁰³ BOA. ZB. 363/94.

62.	Sigara Kâğıdı ¹⁰⁴	Osmanlı	<i>Gayr-ı Münasib</i> resimler	1	1906
63.	Sigara Kâğıdı ¹⁰⁵	Osmanlı	Resim ile ürünün ilgisizliği	1	1906
64.	Sigara Kâğıdı ¹⁰⁶	İtalya	Türkçe yazıların okunaksız olması	1	1906
65.	Tohumculuk ¹⁰⁷	Osmanlı	<i>İran arması</i> ¹⁰⁸	1	1906
66.	Sigara Kâğıdı ¹⁰⁹	Osmanlı	<i>Şark Sözü</i> ibaresi ve okunamayan bazı kelimeler	1	1906
67.	Sigara Kâğıdı ¹¹⁰	Osmanlı	<i>Türkiye</i> kelimesinin çıkarılması	1	1906
68.	Sigara Kâğıdı ¹¹¹	Osmanlı	<i>Oiseau de paradis</i> (Cennet kuşu) ve <i>Yeruşalami</i> ibareleri	1	1906
69.	İspermeçet Mumu ¹¹²	Felemenk	Fransızca <i>Sultaniye</i> kelimesi ve <i>Osmanlı Arması</i>	1	1907
70.	Sigara Kâğıdı ¹¹³	Osmanlı	<i>Mahmudiye Sigara Kâğıdı</i> ibaresi ¹¹⁴	1	1907
71.	Parfümerji ¹¹⁵	Fransa	Kadın ve erkek resimlerinin adaba aykırılığı	1	1907

¹⁰⁴ BOA. ZB. 363/124.

¹⁰⁵ BOA. ZB. 363/107.

¹⁰⁶ BOA. ZB. 363/74.

¹⁰⁷ BOA. ZB. 50/12.

¹⁰⁸ Zabtiye Nezareti Komisyonu tarafından uygun olup olmadığına karar verilememiştir. BOA. ZB. 50/12.

¹⁰⁹ BOA. ZB. 50/13.

¹¹⁰ BOA. ZB. 363/99.

¹¹¹ BOA. ZB. 50/18.

¹¹² BOA. ZB. 364/8.

¹¹³ BOA. ZB. 364/9.

¹¹⁴ İlgili ibarenin bulunduğu sigara kâğıtlarına 1897 tarihinde 15 sene için onay verilmişti. BOA. ZB. 364/9.

¹¹⁵ BOA. ZB. 364/13.

72.	Sigara Kâğıdı ¹¹⁶	Avusturya	<i>Propaseria (İlerleme)</i> isimli marka reddedilmiştir.	1	1907
73.	İlaç ¹¹⁷	İtalya	<i>Yıldız resmi</i>	1	1907
74.	Ayakkabı ¹¹⁸	Avusturya	<i>Yıldız resmi</i>	1	1907
75.	Şekerleme ¹¹⁹	Osmanlı	<i>Osmanlı arması</i>	1	1908
76.	Sigara Kâğıdı ¹²⁰	Osmanlı	<i>Anadolu Kâğıdı</i> ibaresi	1	1908
77.	İlaç ¹²¹	-	Resimler uygun değil	1	1908
78.	Ayakkabı, tekstil ¹²²	Avusturya	<i>Yıldız resmi</i>	1	1908
79.	Sigara Kâğıdı ¹²³	Osmanlı	Beyitler	1	1908
80.	Alkollü İçecek ¹²⁴	Almanya	Resim ile ürün arasındaki münasebet kurulamadı	1	1908

¹¹⁶ BOA. ZB. 50/25.

¹¹⁷ BOA. ZB. 50/30.

¹¹⁸ BOA. ZB. 364/43.

¹¹⁹ BOA. ZB. 364/50.

¹²⁰ BOA. ZB. 364/67.

¹²¹ BOA. ZB. 364/70.

¹²² BOA. ZB. 364/63.

¹²³ BOA. ZB. 364/71.

¹²⁴ BOA. ZB. 364/75.

Extended Abstract

Trademark law in the Ottoman State started with the trademark law published in 1871 (Alamet-i Farika Nizamnamesi). Previously, the imitation of company signs was included in the scope of fraud in the 1858 criminal law, but comprehensive protection became possible with the 1871 trademark law. With this law, things that can be trademarked are defined. Registration of trademarks, which institutions are responsible for this process, and crimes arising from imitation and alteration of trademarks are explained. The law also made it possible for foreigners to register their trademarks. However, there are no restrictions regarding brand signs in the law.

In 1888, the trademark law, which was deemed inadequate for the current needs of the time, was updated. During this update, a sentence was added that brand images and signs that violate the law, security and morality will be rejected. Thus, companies and entrepreneurs were asked to determine signs and images that were not contrary to the Ottoman social structure. This concept, the scope of which is not specified, will result in the rejection of many brands in the future due to the images or signs on them.

The 1888 trademark law did not specify the institution to examine the suitability of trademarks. However, in 1895, the Ministry of Commerce informed that brands with pictures and signs were examined by the Ministry of Police (Zabtiye Nezareti). Therefore, in an issue related to trade and industry, the police also intervened.

In this study, the brands that were examined by the Ministry of Police between 1901 and 1908 and were found unsuitable were examined. The main reason for choosing these dates is that the relevant records are between these years.

There is no statement in the 1888 trademark law regarding the examination of trademarks by the Ministry of Police, but the concepts of "public order" and "immorality" regarding inappropriate trademarks could also be examined by this ministry. As a result, brands containing pictures and signs have begun to be examined by this ministry.

The way the review process works is that if a brand contains pictures or signs, the Ministry of Commerce sends a petition asking whether the brand is suitable or not and two samples containing the picture of the brand to the Ministry of Police. A special commission established for this purpose in the Ministry of Police would examine the brand signs and write to the Ministry of Commerce whether the brand was suitable or not. They would also write to the

brand owner about the elements that needed to be changed regarding a trademark that was deemed inappropriate. Therefore, a trademark rejected by the commission would re-apply after making the changes requested by the commission. In other words, a rejected trademark was not expelled from Ottoman commercial life. However, the brand that the company wanted was not registered. In fact, the registration process did not prevent a trademark from operating in Ottoman commercial life, but if a trademark was not registered, a business could not obtain any legal protection in case of imitation of its own trademark.

In this study, it was determined that a total of 102 trademarks were rejected in 80 applications. Ottoman citizens are among the leading companies and businesses that applied and whose trademarks were rejected. Those who applied for trademark registration the most were Ottoman citizens. Other rejected trademarks were those belonging to the nationality of Germany, Austria, Italy and France. When we look at the sectoral distribution of rejected brands, the tobacco sector comes first. At that time, the highest number of trademark applications were in this sector. Brand rejections from sectors such as pharmaceuticals, shoes, paint and textiles also follow tobacco. When the rejected brands are examined starting from 1901, it can be said that the rejection rate was relatively high until 1905. After 1905, the number of rejections decreased.

When the rejected trademark applications are examined, we understand that the commission at the Ministry of Police makes its decision based on some factors. The first of these is the Ottoman state symbols. The Commission rejected all applications containing the Ottoman official coat of arms in the trademark. However, the most rejected sign was "star". The star is one of the symbols of the Ottoman Empire and it was not considered appropriate to have this sign on commercial products. For this reason, star brands have also been rejected. Of course, the star was not a symbol specific to the Ottoman State, so stars could be found on many brands. However, brand owners were asked to remove the star from their brands. As it is known, during the reign of Abdulhamid II, star was not a word or image that was appropriate to use because it brought to mind the Yıldız Palace and the power of the Sultan. The reason for the rejection of the star sign is not clear, as it is not explained by the Commission in the trademark rejection letters. However, the star symbol had to be used carefully before the reign of Abdulhamid II.

In addition to the star sign, signs or words that pointed or brought to mind the Ottoman State or the Ottoman dynasty were also rejected by the commission. The crown symbol, Hamidiye and palace paintings were also

within this scope. In this respect, it follows that signs and words related to the state and dynasty are not accepted in trademark applications.

In addition to state symbols, some signs were also rejected for political reasons, depending on the period. For example, the picture of a lion. The lion images on some brands were not considered appropriate because they reminded the Bulgarian coat of arms. Words or images related to Egypt were also included. It is understood that signs related to the regions where the Ottoman State experienced political problems were not registered as trademarks.

Apart from political reasons, the most common reason for rejection by the commission in the Ministry of Police was that there was no connection between a commercial product and the sign on it. The commission needed to establish a link between a product and a brand mark. For example, the image of a sword on a cigarette box could be found irrelevant. Although the commission should not have intervened in this matter, the most common reason for rejection was "failure to establish a relationship between the product and the sign".

Apart from the reasons listed above, the commission wanted some articles to be written in Turkish. The meaninglessness of the texts, the illegibility of the texts, and the incomprehensibility of some of the pictures were also different reasons for rejection. For moral reasons, pictures of women in particular are not allowed.

The trademark examination commission established in the Ministry of Police generally decided which brands were suitable for Ottoman political and social life from the perspectives of the officers in the commission. It is also clear that these decisions largely reflect the opinions of the civil servants working there.

Naturally, the views of an institution that prioritized national security and power were not always found appropriate. The Ministry of Commerce and the Council of State (Şûrâ-yı Devlet) criticized the decisions of the Ministry of Police from time to time. In particular, the Council of State was of the opinion that the Ministry of Police did not take into account the damage caused by the fact that some businesses could not use their own brand signs due to trivial reasons and harmless signs. The Council of State did not find it appropriate to reject trademarks so easily for some political reasons and simple excuses. Because this meant that the trademarks by which some businesses were known remained outside the Ottoman commercial life. This also caused some complaints from brand owners. In this respect, it can be said that institutions aiming to develop trade and security concerns conflict. The Council of State

warned the commission at the Ministry of Police on this issue. The Council of State requested that at least an explanation letter be written for rejected trademark applications. Because the commission could reject a brand without any explanation. However, the commission did not change its working style after this warning. Just as it continued to reject trademark applications, it also continued not to write a statement on this issue. In fact, the commission did not explain why it rejected a brand, it just wrote that a particular sign or image was not suitable and should be changed. For this reason, he did not specify which symbol or image was inappropriate in many of his writings. In many documents, expressions such as "not suitable" or "unacceptable in their current state" are used. This situation facilitated the commission's arbitrary practices. It also prevents us from understanding the reasons why the commission rejects some brands.